

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ЗАСОБОМ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті на основі аналізу психолого-педагогічної літератури розкрито сутність поняття «толерантність», визначено її функції, обґрунтовано важливість виховання цієї моральної якості у студентів, розглядається такий ефективний засіб виховання толерантності, як англійська мова.

Ключові слова: толерантність, студенти, англійська мова як засіб виховання.

У сучасному українському суспільстві відбуваються глобалізаційні та інтеграційні процеси, які охопили всі сфери життя (економіку, культуру, освіту, політику тощо). Така інтеграція часто призводить до зіткнення інтересів, непорозуміння та, як наслідок, до конфліктів між різними групами людей. Тому в умовах взаємодії різних культур, націй, етносів важливим видається виховання толерантності у молодого покоління. Особливо це стає нагальним у юнацькому віці, оскільки студенти — це майбутні фахівці, які повинні навчитися взаємодіяти із соціумом на засадах терпимості, поваги, емпатії. Важливим засобом виховання толерантності у студентів стає вивчення англійської мови, адже володіння англійською мовою відкриває людині іншу культуру, забезпечує розуміння, повагу і неупереджене ставлення до неї.

Проблема толерантності завжди була в центрі уваги науковців, як психологів, так і педагогів (І. Бех, Б. Гершунський, О. Грива, В. Лекторський, Г. Олпорт, Р. Рієрдон, П. Степанов, Ю. Тодоровцева, Г. Шеламова).

Деякі аспекти означеної проблеми висвітлювалися і в дисертаційних дослідженнях: О. Волошиної (виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі), Я. Довгополової (формування толерантних відносин у полікультурному середовищі), О. Зарівни (мова як чинник формування толерантності студентської молоді), А. Скок (комунікативна толерантність викладача вищого навчального закладу).

Мета статті полягає у висвітленні теоретичних аспектів виховання толерантності в студентів у процесі вивчення англійської мови.

Проблема виховання толерантності знайшла відображення в міжнародних законодавчих актах. Так, у «Декларації принципів толерантності» (підписаній 1995 р. 185 державами-членами ЮНЕСКО, у тому числі й Україною) зазначено, що толерантність — це повага, сприйняття і розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Це гармонія

та єдність у різноманітті. А вихованню цієї якості сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті та переконання.

Виховання толерантності в Декларації розглядається як невідкладний імператив. У зв'язку з цим необхідно використовувати методи систематичного та раціонального навчання цієї якості, що розкривають культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні джерела нетерпимості, що лежать в основі насильства і відчуження. Політика та програми в галузі освіти повинні сприяти покращенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і терпимості у відносинах як між окремими людьми, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними та мовними групами, а також націями. Таке виховання має спрямовуватися на протидію впливу, який викликає почуття страху і відчуження від інших. Воно має сприяти формуванню у молоді навичок незалежного мислення, критичного осмислення і вироблення суджень, заснованих на моральних цінностях [3].

Уперше в науковий обіг поняття «толерантність» увів американський психолог Г. Олпорт. Толерантність він пов'язував із співпрацею, духом партнерства; готовністю приймати чужу думку; повагою людської гідності; прийняттям іншого таким, як він є; здатністю поставити себе на місце іншого; повагою права бути іншим; визнанням різноманіття; визнанням рівності інших; терпимістю до чужих думок, вірувань і поведінки; відмовою від домінування, заподіяння шкоди і насильства [6].

У своїх працях психолог визначив основні особистісні риси толерантної людини, а саме: знання самого себе; захищеність; відповідальність; потреба у визначеності; орієнтація на себе — орієнтація на інших; схильність до порядку; здатність до емпатії; почуття гумору.

Цікавою видається класифікація толерантності за Г. Олпортом. Дослідник виділяє такі її типи: толерантність як система установок, пов'язаних з етнічними і расовими відмінностями, толерантність як риса характеру та конформна толерантність. Розглянемо їх детальніше

З погляду етнічних установок, толерантний індивід виходить з того, що всі люди рівні і групова належність здебільшого не має значення. Толерантність як риса характеру означає шанобливе ставлення її носія до людей. Така повага стосується різних стилів життя. Деякі люди несуть заряд любові і доброї волі. Інші цінують групові відмінності з естетичної точки зору і знаходять їх цікавими і стимулюючими. У деяких толерантність виявляється складовою політичного лібералізму і прогресивної філософії. У решти ставлення до різних груп пов'язане з поняттям інтернаціональної дружби. Вони усвідомлюють, що мирні відносини між представниками всіх рас неможливі, поки до них по-різному ставляться на їхній батьківщині. Тобто, толерантність як риса характеру розглядається через позитивний погляд на світ.

Що стосується конформної толерантності, то йдеться про прояв конформності в контексті етнічних проблем. З точки зору Г. Олпорта, у суспільстві, де етнічні проблеми не порушуються або вони підпорядковані принципам толерантності, люди самі візьмуть до уваги ідею рівності. Такі люди виходять з групових норм і є конформістами [6].

У порівнянні цих трьох видів толерантності привабливіше виглядає толерантність як риса характеру. По-перше, вона не замикається на расових і міжетнічних проблемах, охоплюючи набагато ширше коло соціально-психологічних явищ. По-друге, дає змогу будувати взаємодію представників різних культур, рас, націй з виразною рефлексією наявних між ними відмінностей. Тим більше, що без урахування останніх в цілому ряді випадків встановлення справді партнерських відносин неможливе [5].

У довідниковій літературі толерантність у вихованні трактується як особистісна якість, ознака гуманної людини; як один із принципів гуманістичного виховання. Толерантність можна розуміти як: партнерство у спілкуванні, суб'єкт-суб'єкту взаємодію; формування культури діалогу; формування установок толерантної свідомості; здатність індивіда без заперечення та протидії сприймати чужі думки, стиль життя, характер поведінки та інші особливості, що в сумі складає основу відмови від агресії [2, с. 461].

У контексті педагогіки толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, взаємодіяти з ними на засадах згоди через розвиток їхньої особистості, відкритої до сприйняття інших культур, здатної поважати багатогранність людської думки, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами (С. Болдирева, Д. Колесов, К. Уейт, В. Шалін).

Толерантність як якість, що характеризує ставлення до іншої людини як до рівноцінної особистості, виражається у свідомому пригніченні почуття неприйняття, викликаного всім тим, що відрізняє одну людину від іншої. Вона виявляється в гуманності, рефлексивності, волі, відповідальності тощо. Істотними рисами толерантності є те, що вона активна стосовно подій і людей; передбачає компроміс, розумну поступливість, постійну готовність до діалогу; забезпечує рівність взаємодіючих сторін; визнає чужу думку, унікальність і цінність іншої людини.

Отже, толерантною можна вважати лише ту особистість, яка відкрита до сприйняття інших культур, здатна поважати думки і цінності інших людей, запобігати конфліктам і вміти вирішувати їх ненасильницькими способами.

У науковій літературі вирізняють такі функції толерантності (за О. Орловською):

1) регулювальна — дає змогу стримувати неприязнь у поєднанні з відкладеною позитивною реакцією або замінити її на позитивну;

підказує конструктивний вихід із конфліктних ситуацій; орієнтує стосунки на збереження рівноправності, поваги, свободи;

2) виховна — забезпечує передачу досвіду не лише позитивної соціальної взаємодії, а й досвіду людства загалом; є досконалим зразком організації життєдіяльності у соціумі; забезпечує успішну соціалізацію; розвиває моральне розуміння, співпереживання тощо;

3) мирозабезпечувальна — визначає багатомірність середовища й різноманітність поглядів, забезпечує гармонійне мирне співіснування представників, які відрізняються один від одного за різними ознаками; слугує суспільним гарантом недоторканності і ненасильства щодо різного роду меншин;

4) культурозберігальна — забезпечує збереження і примноження культурного досвіду групи, етносу, суспільства;

5) соціально-комунікативна — розвиває готовність до спілкування, співпраці та розуміння; дозволяє встановити конструктивне спілкування з представниками різних груп, іншого світосприйняття;

6) психологічна — слугує основою для нормалізації психологічної атмосфери у групі, суспільстві (атмосфера довіри, поваги, визнання, підтримки); формує й розвиває етнічну самосвідомість; забезпечує етнічну і соціальну самоідентифікацію; підтримує й розвиває самооцінку особистості, групи; знижує поріг чуттєвості до несприятливих факторів;

7) креативна — забезпечує можливість творчого перетворення навколишньої дійсності; створює умови для творчої активності і творчого самоствердження;

8) феліцітологічна — дає людині змогу відчувати щастя (задоволення) від спілкування з різними представниками суспільства, усвідомити свою індивідуальність, сприяти визнанню себе іншими [7, с. 161].

Наукові дослідження, проведені у середині минулого століття в США, показали, що рівень толерантності індивіда чітко корелює з рівнем його освіти. Це пояснювалося тим, що підвищення рівня освіти пов'язано зі зниженням страху та занепокоєння; освіченість дозволяє бачити суспільство в цілому і розуміти, що матеріальне і духовне благополуччя однієї групи тісно пов'язане з благополуччям усіх інших [5].

Тому нагальним видається виховання толерантності саме у студентській молоді. Вважається, що студентів, порівняно з іншими групами цього віку, вирізняють такі риси: вищий освітній рівень; велике прагнення до знань; висока соціальна активність; досить гармонійне поєднання інтелектуальної і соціальної зрілості.

Студентський період життя людини припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості, який характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини, отриманням права вибору, набуття певної юридичної та економічної

відповідальності, можливості залучення в усі види соціальної активності (аж до державного рівня), здобуттям вищої освіти та опануванням професією. Головними сферами життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення, моральне, естетичне і фізичне самовдосконалення.

Для особисті студента характерним є активний розвиток моральних і естетичних почуттів, посилення свідомих мотивів поведінки, цілеспрямованості, рішучості й наполегливості, самостійності та ініціативності, уміння володіти собою. Підвищується інтерес до моральних проблем (цілі та сенс життя, обов'язок і відповідальність, любов і дружба та ін.).

Поряд із позитивними рисами формуються і негативні: невмотивований ризик, невміння передбачити наслідки своїх вчинків, в основі яких лежать не завжди гідні мотиви; інфантильність, несамостійність, підвищений рівень конформізму, нездатність протидіяти негативному впливу найближчого соціального оточення, особливо якщо це референтна група [8].

На думку І. Бега, стратегія виховної дії щодо розвитку особистості студента має вибудовуватися із основного соціокультурного постулата сучасності: головною справою людства, нормою його життя є вирішення моральних проблем. Усі зусилля мусять бути спрямованими на те, щоб організація життєдіяльності молодшої людини була вчинковою [1, с. 245-246], тобто проявлялася через спілкування та діяльність.

Психолог переконаний, що в людському спілкуванні було втрачено цінність людської індивідуальності. Це відбулося у зв'язку з інформаційним вибухом та глобалізацією суспільства. У результаті чого порушилися дуже суттєві взаємодії між людьми, які тепер необхідно компенсувати [1, с. 249].

Зважаючи на такі тенденції, актуальним засобом виховання толерантності має стати вивчення англійської мови, як засобу комунікації між людьми, що представляють різні країни.

Дослідники переконані (О. Желнович, О. Зарівна), що мовна культура є невід'ємною й істотною частиною культури людини загалом. Природничі комунікативні функції мовної культури дозволяють розглядати систему навчання мов, у тому числі англійської, як основу широкого процесу розвитку особистості студента в контексті діалогу культур. Опановуючи такі мовленнєві уміння і навички, відбувається формування світогляду, громадянської свідомості, готовності до міжособистісного і міжкультурного діалогу, емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу, естетичної культури.

О. Зарівна, вивчаючи дієвість основних чинників формування толерантності, встановила, що толерантне сприйняття людини безпо-

середньо залежить від її розуміння, пізнання особливостей її культури, характерних рис особистості, традицій, на яких вона сформована. На її думку, без знання мови забезпечити подібне не лише важко, але й у повному обсязі неможливо. За посередництвом перекладу (чи перекладача) можна досягти лише поверхневого розуміння. Глибинні ж пласти особистості залишаються за межами досягнення. Лише мова виявляється тим єдиним засобом, що зближує людей, забезпечує безпосереднє спілкування людей та їхнє співробітництво [4, с. 19].

Опановуючи англійську мову, людина окрім комунікативних навичок здобуває міжкультурну компетенцію, яка містить у собі пізнання цінностей культури країни мови, що вивчається, оволодіння новим культурним простором. Набута студентами міжкультурна компетенція під час вивчення англійської мови є складовою толерантного ставлення до представників інших культур і народів. Тому набагато ефективнішим у вихованні толерантності в студентів є міжкультурна компетенція, набута при вивченні англійської мови, яка підкріплюється досвідом міжкультурної взаємодії [4, с. 13-14].

Аналіз психолого-педагогічної літератури уможливив такі висновки:

1) під толерантністю розуміють моральну якість особистості, що характеризує терпиме ставлення, повагу, розуміння інших людей, незалежно від їхньої етнічної, національної або культурної приналежності;

2) проблема виховання толерантності актуалізується саме у студентський період і передбачає формування навичок конструктивного ставлення до будь-яких проявів відмінностей між людьми;

3) ефективним засобом виховання толерантності є вивчення англійської мови, оскільки знання іноземної мови розширює світогляд, збагачує культурну самосвідомість студентів, сприяє розумінню міжкультурних відмінностей та терпимого ставлення.

Подальшим напрямом дослідження означеного питання може бути вивчення соціокультурних аспектів спілкування у Великій Британії, оскільки, на нашу думку, в умовах світової глобалізації правильно використані вербальні та невербальні засоби комунікації, такі як: уміння тримати зоровий контакт, посмішка, тактильність, дотримання певної відстані при спілкуванні, використання слів подяки, ввічливості тощо, сприяють формуванню толерантності у співрозмовників та успішному налагодженню соціального контакту.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. У. Гончаренко. – Вид-ня 2-ге, допов. і випр. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.

3. Декларация принципов терпимости (утверждена резолюцией 5.61 Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 ноября 1995 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.zakon4.rada.gov.ua. – Загл. с экрана.
4. Зарівна О. Т. Мова як чинник формування толерантності студентської молоді в глобалізованому суспільстві : автореф. дис. ... канд. пед. наук : за спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Т. Зарівна. – Київ, 2008. – 20 с.
5. Кондратьев М. Ю. Азбука социального психолога-практика / М. Ю. Кондратьев, В. А. Ильин. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 464 с.
6. Олпорт Г. Толерантность / О. Олпорт // Национальный психологический журнал. – 2011. – № 2(6). – С.155–159.
7. Орловська О. В. Толерантність та її сутнісні характеристики / О. В. Орловська // Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій університету «Україна». – Хмельницький : ХІСТ, 2012. – №5. – С.159–163.
8. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : [підручник] / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – 2-ге вид. – К. : Каравела, 2008. – 352 с.

В статье на основе анализа психолого-педагогической литературы раскрывается сущность понятия «толерантность», определяются ее функции, обосновывается важность воспитания этого морального качества у студентов, рассматривается такой эффективный способ воспитания толерантности как английский язык.

Ключевые слова: толерантность, студенты, английский язык как способ воспитания.

O. V. Kholodenko

Theoretical Aspects of Training Tolerance in Students by Means of the English Language

M. Dragomanov National Pedagogical University (9 Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine)

Having analyzed psychological and educational literature, the author reveals the essence of the concept of tolerance, which means the willingness to accept others and interact with them on the basis of agreement through the development of their personality that is open to accept other cultures, able to respect the diversity of human thought, to prevent conflicts or resolve them via non-violent means. The functions of tolerance are defined, the importance of education of this moral quality in students is substantiated, because this age period is characterized by the inability to foresee the consequences of actions, dependence, high levels of conformity, failure to counteract the negative impact of immediate social environment. In the article the effective means of educating tolerance, which can be used by teachers, are considered, specifically the English course. The author argues that studying any foreign language broadens and enriches the students' vision of the cultural identity and promotes tolerant attitude to intercultural differences.

Keywords: tolerance; students, English as a way of educating tolerance.

References

1. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti. Osobystisno orientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady* [Education of Personality. Person-Oriented Approach: Theoretical and Technological Foundations]. Kyiv: Lybid.
2. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Dictionary] (2nd ed.). Rivne: Volunski oberehy.

3. *Deklaratsiia printsipov terpimosti* [Declaration of Principles on Tolerance] (1995). Retrieved from [http:// www.zakon4.rada.gov.ua](http://www.zakon4.rada.gov.ua).
4. Zarivna, O. T. (2008). *Mova yak chynnuk formuvannia tolerantnosti studentskoi molodi v hlobalizovanomu sypilstvi* [Language as a Factor of Formation of Students' Tolerance in Globalized Society] (Dissertation Abstract, Kyiv).
5. Kondratev, M. Yu., & Ilin, V. A. 2007. *Azbuka sotsialnogo psikhologa-praktika* [The ABC of Social Educator-Practitioner]. Moscow: PER SE.
6. Olport, G. (2011). Tolerantnost [Tolerance]. *Natsionalnyi psikhologicheskii zhurnal*, 2 (6), 155-159.
7. Orlovska, O. V. (2012). Tolerantnist ta yii sytnisni kharakterystyky [Tolerance and its Essential Characteristics]. In *Zbirnyk Naukovykh Prats Khmelnytskoho institutu sotsialnykh tekhnolohii universytetu «Ukraina»*: Vol. 5 (pp. 159-163). Khmelnytskyi.
8. Podoliak, L. H., & Yurchenko, V. I. (2008). *Psyhholohiia vyshchoi shkoly* [Psychology of High School] (2nd ed.). Kyiv: Karavela.